

Elektron dövlət və elektron vətəndaş problemləri

Rəsmiyyə Mahmudova

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
rasmahmudova@gmail.com

Xülasə— Məqalədə elektron dövlət mühitində vətəndaşların İKT savadlığının artırılması məsələləri araşdırılır. Elektron vətəndaşın yetişdirilməsi sahəsində ölkələrin təcrübəsi analiz edilir. Ölkəmizdə vətəndaşların kompüter və informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması üçün təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər - elektron dövlət, elektron vətəndaş, informasiya bərabərsizliyi, informasiya mədəniyyəti

I. GİRİŞ

Son dövrlərdə dünyanın bütün aparıcı dövlətlərində olduğu kimi, Azərbaycanda da informasiya cəmiyyətinin qurulması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində bir sıra strategiya və proqramlar qəbul edilmişdir, bu istiqamətdə mühüm işlər görülmüş, hazırda da müvafiq işlər davam etdirilir. İnformasiya cəmiyyətinin inkişafının vacib göstəricilərindən biri də dövlət orqanlarının fəaliyyətinin informasiyalaşdırılmasıdır. Bununla əlaqədar olaraq hazırda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) geniş tətbiqi ilə dövlət orqanlarının fəaliyyətinin yeni forması olan elektron dövlət konsepsiyası həyata keçirilir. Bu konsepsiyanın dəstəklənməsində əsas məqsədlərdən biri də vətəndaşların dövlət orqanlarının xidmətlərində istifadəsi zamanı operativliyin və rahatlığın, bu orqanların fəaliyyətində şəffaflığın və hesabatlılığın təmin edilməsidir.

Ölkəmizdə elektron dövlətin quruculuğu məsələləri 2003-cü ildə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya»da (2003 - 2012-ci illər)” öz əksini tapmışdı [1]. Bu Strategiyanın icrasının ilkin mərhələsini nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 21 oktyabr tarixli 1055 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005 - 2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı” (“Elektron Azərbaycan”), sonra isə onun davamı kimi “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı” (“Elektron Azərbaycan”) qəbul edilmişdir.

“Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramının vətəndaş üçün əsas prioritetləri bunlar idi: dövlətin idarə edilməsində vətəndaşın fəal iştirakı; vətəndaşın dövlət orqanları ilə ünsiyyətinin sadələşdirilməsi; informasiya tələbatının tam təmin edilməsi; məhdud imkanlı şəxslərin dövlət xidmətlərinə çıxış imkanı əldə etməsi və s.

Elektron dövlətin qurulması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, xüsusən də, dövlət tərəfindən vətəndaşlara göstərilən xidmətlərin elektron mühitə gətirilməsi dövlət orqanları və vətəndaşlar arasındakı münasibətlərin yeni müstəviyə keçməsinə şərait yaradır. Bununla da, vətəndaşlara göstərilən

xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, şəffaflığın təmin edilməsi, bürokratiizmin aradan qaldırılması, vaxt itkisinin azaldılması baxımından geniş imkanlar yaranır. Hazırda həm dövlət qurumlarının rəsmi saytlarında, həm də elektron hökumət portalında xeyli sayda elektron xidmət yerləşdirilmişdir. Portala 41 qurum üzrə 300-ə yaxın e-xidmət inteqrasiya edilmişdir ki, bu da vətəndaşa müxtəlif nazirliklər, komitələr tərəfindən təklif edilən xidmətlərə bir pəncərədən daxil olmaq imkanı verir. Eyni zamanda, portalda qeydiyyatdan keçən vətəndaşın şəxsi sənədləri, mülkiyyəti, sosial vəziyyəti, hansısa imtiyazlarının olması, iş yeri, maaşı və s. barədə məlumatlar onun elektron profilində toplanılır. Nəticədə, hansısa quruma təqdim etmək üçün vətəndaşa lazım olan arayış e-hökumət portalı tərəfindən göndərilə bilər. Kommunal xidmət haqlarının və digər ödənişlərin İnternet üzərindən həyata keçirilməsi mümkündür [2].

Son ayların statistikasına görə, e-hökumət portalında ən çox müraciət edilən xidmətlər Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiə Nazirliyinin təqdim etdiyi “Əmək müqaviləsi bildirişlərinin qeydiyyatına alınması və bu barədə işəgötürənə məlumatın verilməsi”, “Əmək müqaviləsi bildirişləri barədə məlumatların işçilər tərəfindən əldə edilməsi” xidmətləridir. Bu xidmət məmur-vətəndaş münasibətlərinin şəffaflığının təmin edilməsi, vətəndaşların əmək hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınması baxımından çox əhəmiyyətlidir. Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin “Rabitə və kommunal xidmət haqlarının İnternet üzərindən ödənilməsi”, Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun təqdim etdiyi “Siğortaolunanın onlayn uçota alınması”, “Siğortaolunanlara məlumatın verilməsi” və s. xidmətlər də ən çox müraciət edilən xidmətlərdəndir. Bu xidmətlərin siyahısının get-gedə artırılması istiqamətində məqsədyönlü addımlar atılır. Ən təqdirəlayiq hal isə bu xidmətlərə vətəndaşların münasibətlərinin öyrənilməsidir. Məsələn, portalda fikir bankı yaradılmışdır, burda da əsas məqsəd vətəndaşların daha çox hansı xidmətlərə tələbatının olmasını müəyyənləşdirmək, onların rəy və təkliflərini nəzərə almaqla e-xidmətləri daha da təkmilləşdirməkdən ibarətdir [2].

Lakin, əhalinin heç də hamısı müasir informasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadə edə bilmir, bu da onların yeni mühitə adaptasiya olunmasına çətinlik törədir və son nəticədə, ölkədə informasiya cəmiyyəti quruculuğunun inkişaf tempinə mənfi təsir göstərir.

2014-cü ilin oktyabr ayına olan məlumata görə, e-hökumət portalında 122701 istifadəçi qeydiyyatdan keçmişdir ki, onlardan 53851 nəfəri Bakı, 7185 nəfəri Sumqayıt, 6671 nəfər isə Gəncə şəhər sakinləridir [2]. Bu da e-xidmətlərdən istifadə edən vətəndaşların ölkə ərazisi üzrə qeyri-bərabər paylandığını göstərir. Belə ki, portalda

qeydiyyatdan keçənlərin 45%-i Bakı, 6%-i Sumqayıt, 5%-i Gəncə şəhər sakinləridir. Bu da e-xidmətlərdən istifadə edənlərin sayının regionlar üzrə qeyri-bərabər paylandığını göstərir. Başqa bir məqam isə ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda ölkə əhalisinin 70% - nin İnternet istifadəçisi olmasına baxmayaraq, onların çox cüzi bir hissəsi elektron hökumət portalında yerləşdirilən xidmətlərdən yararlanır. Bunu bir sıra səbəblərlə (məlumatlılıq, İnternetə çıxışın olmaması, etibar etməmək və s.) yanaşı, kompüterdən və İnternetdən istifadə bacarıqlarının yetərinə olmaması ilə də izah etmək olar.

II. E-VƏTƏNDAŞIN YETİŞDİRİLMƏSİ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

Elektron dövlətin qurulmasında bizdən öndə olan ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bir sıra problemlər üzündən dövlət orqanlarının fəaliyyətinin informasiyalaşdırılmasından gözlənilən nəticəni əldə etmək mümkün olmur. Bu problemlərdən biri də dövlət qulluqçularının, eləcə də, vətəndaşların informasiya mədəniyyətinin səviyyəsinin yetərinə olmamasıdır. İnförmasiya mədəniyyətinin səviyyəsinin qənaətbəxş olmaması isə, öz növbəsində, insanlar arasında yeni bir sosial bərabərsizliyə - informasiya bərabərsizliyinə (fərqliliyinə) gətirib çıxarır. Bu anlayışı rəqəmsal fərqliliklə qarışdırmaq olmaz. Rəqəmsal fərqlilik kompüterin, İnternetə çıxışın məhdud olması səbəbindən yaranır, bu texnoloji problemdir. İnförmasiya bərabərsizliyi isə kompüterdən və İnternetdən istifadə bacarıqlarının olmaması nəticəsində yaranır.

Bir sıra inkişaf etmiş ölkələrin elektron dövlət konsepsiyalarında “*e-citizen*” (elektron vətəndaş) proqramları yer almışdır. Avropada e-vətəndaş proqramı *ECDL* (*The European Computer Driving Licence* – Avropa Kompüter Haqları Lisenziyası) fondu tərəfindən işlənmişdir. *ECDL* fondu – İKT sahəsində vahid standartların hazırlanması və tətbiqi ilə məşğul olan aparıcı beynəlxalq təşkilatdır. Bu fondun böyük iş təcrübəsi, dünyanın 148 ölkəsində 100-dən çox kompüter assosiasiyası ilə əməkdaşlıq etməsi və Avropa Birliyinin rəsmi dəstəyi *ECDL* fondu tərəfindən “*e-citizen*” proqramının işlənilməsinə təkan vermişdir.

“*E-Citizen*” proqramına əsasən, tədris edilən bilik və vərdislər 3 blokdən ibarətdir: kompüterin əsas funksiyaları ilə tanışlıq, informasiyanın axtarılması və emalı, İnternetin xidmətlərindən istifadə (ünsiyyət, alış-veriş, vergilərin ödənilməsi və s.). Bu proqram əsasında kursu bitirən vətəndaşlar *ECDL*-in sertifikatıya mərkəzlərində imtahan verərək, “elektron vətəndaş pasportu” adlandırılan *ECDL* - sertifikatı əldə edirlər. *ECDL* sertifikatı Avropada və ABŞ-da sahibinin kompüterdən istifadə bacarıqlarını təsdiqləyən, hamı tərəfindən qəbul edilən və tanınan standartdır. 2001-ci ildən Avropa Birliyi ölkələrində rəsmən standart kimi, dünya ölkələrinin 70%-ində isə könüllü sertifikatı kimi tətbiq edilir. *ECDL* həmçinin *ICDL* (*International Computer Driving Licence*) kimi də tanınır. Hazırda dünyanın 150 ölkəsində *ECDL/ICDL*-in sertifikatıya mərkəzləri fəaliyyət göstərir və 12 milyondan artıq insan bu sertifikatların daşıyıcısıdır [3].

Bir sıra ölkələrdə məktəblərdə (məsələn, Almaniya), ali məktəblərdə (məsələn İtaliya, Səudiyyə Ərəbistanı, Misir),

dövlət müəssisələrində işə qəbul və ya karyeranın yüksəlməsində (məsələn, Yunanıstan, Misir, Şri-Lanka) *ESDL* sertifikatının olması əsas tələblərdəndir.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində vətəndaşların informasiya cəmiyyəti quruculuğunda iştirakını təmin etmək məqsədi ilə, müxtəlif kateqoriyalardan olan insanlar: fiziki imkanları məhdud olanlar, işsizlər, təqaüdcülər və s. üçün kompüter savadlılığı kursları təşkil edilir.

Hazırda bir sıra ölkələrdə e-vətəndaş proqramı ilə yanaşı, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Məşğulluq qurumları, Veteranlar Assosiasiyası və aidiyyəti olan digər qurumların birgə təşkilatçılığı ilə “XXI əsrin təqaüdcüsü”, “Onlayn nənə və baba”, “Üçüncü nəsil universitet”, “50+”, “İkinci həyat” və s. kimi milli sosial layihələr əsasında yaşlı insanlara kompüterdə işləmək bacarıqları tədris olunur.

Onlardan biri də Sankt-Peterburq Milli informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, mexanika və optika milli tədqiqat universitetinin bazasında yaradılmış “Üçüncü yaş universiteti” adlı onlayn universitetdir [4]. Bu tip layihələrin həyata keçirilməsində məqsəd ölkədə yaşlı nəslin informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması; böyüklər üçün keyfiyyətli, əlyətərli distant təhsil sisteminin yaradılması; yaşlı vətəndaşların informasiya bərabərsizliyinin aradan qaldırılması və onların e-dövlətin xidmətlərindən istifadə qabiliyyətinin artırılmasıdır.

İnförmasiya texnologiyaları sahəsində inkişaf etmiş ölkələrdən biri olan Koreya Respublikasında informasiya cəmiyyəti məsələləri üzrə milli agentlik (*NIA* – *National Information Society Agency*) fəaliyyət göstərir. Dövlət orqanlarının informasiyalaşdırılmasına cavabdeh olan bu təşkilatın fəaliyyət istiqamətlərindən biri də informasiyalaşdırma prosesləri zamanı meydana çıxan rəqəmsal fərqliliyin aradan qaldırılması və informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması məsələləridir [5]. Agentliyin strukturunda “İnförmasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması” və “Cəmiyyətə inteqrasiyanın təmin edilməsi” komandaları fəaliyyət göstərir. İnförmasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması komandasının işi 3 istiqamətdə həyata keçirilir:

- informasiya mədəniyyəti üzrə planlaşdırma istiqamətində İT-layihələr üzrə müsabiqələrin təşkili, “informasiya mədəniyyəti aylığı”nın keçirilməsi, ali təhsil müəssisələri arasında proqramlaşdırma üzrə olimpiadaların təşkili yolu ilə kreativ informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması;
- yeniyetmələr və böyüklər üçün informasiya etikası məsələləri üzrə tədrisin təşkili və keçirilməsi yolu ilə informasiyalaşdırmanın mənfi nəticələrinin, məsələn, kibercinayətlərin qarşısının alınması üçün praktiki tədbirlərin görülməsi;
- İnternet asılılığı məsələlərinin öyrənilməsi, öyrədici materialların hazırlanması, “Yaşıl İnternet” sertifikatıya sisteminin tətbiqi, konsultantların hazırlanması yolu ilə İnternet asılılığının profilaktikası və aradan qaldırılması.

Cəmiyyətə inteqrasiya komandasının fəaliyyəti isə məhdud imkanlı şəxslərlə (eşitmə və oxuma qabiliyyəti əngəlli olan) telefon xidmətləri mərkəzləri və veb-saytlarla sutkada 24 saat, fasiləsiz ünsiyyət yaradılması və onların cəmiyyətə inteqrasiya olunmasına yardım edilməsi; əlillərin təhsili və işlə təmin

edilməsi üçün olan xüsusi kommunikasiya qurğularının prokata və icarəyə götürülməsi; yaşlı nəslə mənsub olan insanlara kompüter savadlılığının öyrədilməsi istiqamətində qurulmuşdur.

III. ELEKTRON DÖVLƏTİN VƏTƏNDAŞA VERDİYİ ÜSTÜNLÜKLƏR

Elektron dövlətin fəaliyyətinin səmərəli təşkilində əhalinin müxtəlif kateqoriyalarına aid olan sosial qrupların informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması məsələsi ən vacib məsələlərdən biridir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 aprel 2014 cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”da bu məsələlərə xüsusi yer ayrılmış və yaşından, yaşadığı ərazidən asılı olmayaraq cəmiyyətin bütün üzvlərinin İKT-nin imkanlarından istifadəsinə şərait yaradılması, məqsədli təlim proqramları vasitəsi ilə əhalinin, xüsusən də aztəminatlı sosial qrupların İKT savadlılığının artırılması məsələsi əsas məqsədlərdən biri kimi qeyd olunmuş və bununla bağlı konkret vəzifələr müəyyən olunmuşdur [6].

Dövlət qulluqçularının, dövlət müəssisələrində və ya özəl müəssisələrdə çalışan insanların informasiya mədəniyyətinin yüksəldilməsi üçün onların xüsusi təlimlərə cəlb edilməsini müəssisələr özləri həyata keçirə bilərlər. Əməkdaşların karyera yüksəlişinin onların informasiya mədəniyyətindən asılılığını normativ aktla da tənzimləmək olar. Çünki əməkdaşın informasiya mədəniyyətinin yüksək olması onun fəaliyyətinin səmərəliliyinin artmasına və son nəticədə müəssisənin inkişafına müsbət təsir göstərəcək.

İnsanların bir qismi artıq müxtəlif internet xidmətlərindən istifadə etməyə alışıb. İnternet üzərindən alış-veriş, təyyarəyə bilet sifarişi, otdə yer saxlamaq, elektron ödəniş sistemlərindən istifadə, dost-taşılarla ünsiyyət və s. çoxumuzun fəal istifadə etdiyimiz xidmətlərdəndir.

Lakin əhalinin müəyyən qrupları var ki, onların bu xidmətlərə əlçatanlığını təmin etmək üçün kompleks tədbirlər görülməsinə ehtiyac duyulur. Bu qruplara təqaüdcüləri, işsizləri məcburi köçkünləri, çoxuşaqlı ailələrdə böyüyən uşaq və yeniyetmələri, evdar qadınları, fiziki imkanları məhdud olanları, məhkumluq həyatı yaşayanları aid etmək olar. Bu kateqoriyaya daxil olan vətəndaşların kompüter savadını artırmaqla onların cəmiyyətə inteqrasiyasına nail olmaq olar. Əlbəttə, bu istiqamətdə həm dövlət qurumlarının, həm özəl sektorun, həm qeyri-hökumət təşkilatlarının maliyyələşdirdiyi layihələr hesabına müəyyən işlər aparılır. Yaxşı olardı ki, vətəndaşların kompüterdən və İnternetdən istifadə bacarıqlarının formalaşdırılması prosesi kütləvi şəkildə həyata keçirilsin və onların biliklərinin sertifikatlaşdırılması üçün milli standartlar işlənib hazırlansın. Bunun üçün dünyanın əksər ölkələrində tətbiq edilən *ECDL* standartını da qəbul etmək olar.

Kompüterdə və İnternetdə işləməyi bacaran yaşlı insanların sayı çox azdır. Yaşlı insanları əhalinin ən həssas qrupuna aid etmək olar. Xüsusən də, uzun müddət əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan insanlar əmək pensiyasına çıxdıqdan sonra işsizlikdən darıxırlar, özlərini lazımsız, tənha hiss edirlər, onların ünsiyyətə daha çox ehtiyacı olur. İnternet bu baxımdan

onlar üçün faydalı ola bilər. İnternet xidmətlərindən istifadə etməyi öyrənən yaşlı insanlar uzaqda yaşayan qohumları ilə ünsiyyət yarada bilərlər, eyni zamanda, şəbəkədə yeni dostlar taparaq ünsiyyət qura bilərlər. Lazım olduqda, İnternet üzərindən tibbi konsultasiyalar əldə edə bilərlər. Ən əsası isə, dövlət orqanlarının təqdim etdiyi e-xidmətlərdən istifadə edərək, müəyyən sosial-məişət problemlərini həll edə bilərlər.

Müasir texnologiyalar fiziki imkanları məhdud olan insanların cəmiyyətə adaptasiya olunması üçün də geniş imkanlar açır. Əqli cəhətdən tamamilə sağlam olan vətəndaşlar var ki, ya onları fiziki qüsurlarına görə işə qəbul etmirlər, ya da özləri bu qüsurlardan utanaraq özlərini cəmiyyətdən təcrid edirlər. Bu kateqoriyaya daxil olan insanlara kompüterdən və İnternetdən istifadə etməyi öyrətməklə onların e-vətəndaşa çevrilməsinə təkan vermək olar. Beləliklə, bu cür insanlar distant formada təhsil almaq, işləmək, ünsiyyət yaratmaq, özlərini reallaşdırmaq imkanı əldə etmiş olurlar ki, bu da onların bir sıra sosial problemlərinin həllinə müsbət təsir göstərə bilər.

Eyni ilə də digər sosial qruplara aid olan insanların e-vətəndaşa çevrilməsi onların məxsusi problemlərinin həllində mühüm rol oynaya bilər.

Bu gün fəal İnternet istifadəçilərini kiberməkanda yaşayan e-vətəndaş kimi xarakterizə etmək olar. Onlar bir-biri ilə ünsiyyət qururlar, ideyalarını, informasiyanı bölüşürlər, siyasi, sosial xarakterli diskussiyalarda iştirak edirlər, bizneslərini inkişaf etdirirlər və s. İnternetdən istifadə edə bilməyənlər isə bu imkanlardan məhrumdurlar.

Hər bir e-vətəndaş informasiya istehlakçısıdır, eyni zamanda, yeni kontent yaradıb İnternetdə yerləşdirməklə, yaxud hansısa bir məlumatı yaymaqla informasiya istehsalçısına çevrilir [7]. Hazırda İKT (sosial media, veb-saytlar, smartfonlar) vətəndaş jurnalistikasının yaranmasına təkan vermişdir. Bunlar ona gətirib çıxarır ki, bəzən adi vətəndaşlar son yeniliklər haqqında peşəkar jurnalistlərdən daha tez məlumat yayırlar.

Vətəndaşlar hər hansı qayda-qanun pozuntusu ilə əlaqədar faktlar barədə foto və videogörüntülər çəkərək aidiyyəti üzrə dövlət orqanlarının, televiziyanın e-poçtuna göndərir, sosial mediada paylaşırırlar ki, bununla da neqativ halları ictimailəşdirirlər və dövlət orqanları tərəfindən bu cür halların aradan qaldırılmasına kömək etmiş olurlar.

Lakin bunun mənfi tərəfləri də var. Belə ki, bəzən adi vətəndaşlar, hətta jurnalistlər bilməyərək dövlət sirri sayılan, yaxud yayılmasına icazə olmayan məlumatları yayırlar. Bunun səbəblərindən biri də informasiya mədəniyyətinin zəif olmasıdır.

Vətəndaşların informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılmasında informasiya təhlükəsizliyi – antivirus proqramları vasitəsilə kompüterin viruslardan qorunması, təhlükəsizlik parollarından düzgün istifadə və s. məsələlərə diqqət yetirmək lazımdır ki, təhlükəsizliklə bağlı problemlər yaranmasın. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində texniki bilik və bacarıqlarla yanaşı vətəndaşlara ziyanlı informasiyadan qorunma üsulları da öyrədilməlidir. Çünki İnternetdən güclü təbliğat vasitəsi, informasiya silahı kimi də istifadə edərək insanların mənsub olduğu milli - mənəvi dəyərlərinin laxladılması məqsədilə də istifadə edilir.

İnformasiya məkanında dövr edən neqativ məzmunlu informasiya axınlarının insanın psixikasına mənfi təsiri müasir cəmiyyətdə vətəndaşların psixoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsini zəruri edir. İnsanların informasiya tələbatlarını ödəmək üçün həyata keçirdikləri informasiya prosesləri zamanı məruz qaldıqları təhlükələr onların mənəvi-psixoloji sağlamlığına zərər vurmaqla bərabər, ölkənin milli təhlükəsizliyinə də ziyan vura bilər. Şüurun manipulyasiyası, zərərli ideologiyaların təbliğ edilməsi, dezinformasiya, informasiya müharibələri və bu kimi informasiya təhlükələri, əslində, millətin varlığının əsas dayaqlarından olan milli-mənəvi dəyərlər sisteminin dağıdılması üçün müəyyən dövlətlər tərəfindən məharətlə istifadə edilir [8].

IV. VƏTƏNDAŞLARIN İNFORMASIYA MƏDƏNİY- YƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI YOLLARI

İKT-nin gündəlik həyatımızın bir hissəsinə çevrildiyi müasir dövrdə insanın informasiyaya çıxış imkanının məhdud olması praktiki olaraq onun hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşması deməkdir. Ona görə də, bütün insanlara, o cümlədən sosial müdafiəyə ehtiyacı olan vətəndaşlara kompüterin və İnternetin əsaslarının öyrədilməsi olduqca vacibdir.

Yaşından, cinsindən, sosial vəziyyətindən, yaşadığı məkandan asılı olmayaraq, vətəndaşların informasiya bərabərsizliyinin aradan qaldırılması üçün onlar mütləq e-vətəndaşa çevrilməlidir. Bu problemi həll etmək üçün aşağıdakıları təklif etmək olar:

- vətəndaşlara kütləvi şəkildə İKT-dən istifadə bacarıqlarının öyrədilməsini nəzərdə tutan normativ-hüquqi sənədlərin hazırlanması, proqramların həyata keçirilməsi;
- həm dövlət qulluqçularının, həm də sadə vətəndaşların İKT üzrə bilik və bacarıqlarına tələbləri müəyyən edən vahid milli standartların işlənilib hazırlanması və sertifikatlaşdırma sisteminin yaradılması;
- Avropada və dünyanın bir çox ölkələrində tətbiq edilən ECDL-in “E-Citizen” proqramına qoşulmaq, sertifikatlaşdırma mərkəzlərinin yaradılması;
- Kadrların işə qəbulu zamanı vahid standartla müəyyən olunmuş İKT-dən istifadə bacarıqlarını təsdiq edən sertifikatın tələb olunması.
- E-vətəndaşın yetişdirilməsini müxtəlif üsullarla həyata keçirmək olar:
- könüllü gənclərin potensialından istifadə etməklə; Qeyd edək ki, artıq bu üsuldən dünyada Azərbaycan brendi kimi tanınan “Asan xidmət” mərkəzlərində geniş istifadə edilir. Məsələn, rəqəmsal dünyanın yerli sakinlərinə çevrilən “nəvələr”i yaşlı insanlar üçün nəzərdə tutulan kurslara tyutor kimi cəlb etmək olar. Bu, gənclərin asudə vaxtlarının səmərəli təşkili, onların sosial şəbəkələrdə və virtual oyun otaqlarında vaxt keçirməkdənsə faydalı işlə məşğul olmağa

yönləndirilməsi, eyni zamanda, müəyyən bacarıqlar əldə etməsi baxımından da faydalı olardı.

- distant tədris texnologiyalarından istifadə etməklə; Xüsusən də, regionlarda yaşayan əhali üçün distant kurslar təşkil etmək və onların biliklərinin sertifikatlaşdırılmasını həyata keçirmək olar. AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun Tədris-Innovasiya Mərkəzində regionlarda yaşayan doktorant və dissertantlar üçün təşkil edilən distant kursların auditoriyasını genişləndirərək onu müxtəlif kateqoriya-dan olan insanlar üçün də təşkil etmək mümkündür.
- televiziya kursları təşkil etməklə; Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Yayınları Şirkəti və AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun birgə layihəsi çərçivəsində 2008-ci ildə həmin telekanal vasitəsi ilə “Elektron vətəndaş”ların hazırlanması məqsədi ilə bir bu cür tele-dərslər təşkil olunurdu. Yaxşı olardı ki, belə dərslər bütün televiziya kanallarının daimi proqramına çevrilsin.
- mobil kompüter sinifləri və test mərkəzləri yaratmaqla; Məsələn, mobil kompüter sinifləri vasitəsi ilə regionlarda məcburi köçkünlər üçün yaradılmış qəsəbələrdə kurslar təşkil etmək və onların biliklərini testdən keçirmək olar.

V. NƏTİCƏ

Bütün müəssisə və təşkilatların kompüter və İnternetə çıxış imkanları tam təmin olunması, müxtəlif sferaların informasiyalaşması ilə bağlı ən mütərəqqi qanunlar qəbul olunması e-dövlətin tam formalaşdırılması üçün yetərli deyil. Əgər vətəndaşlar onlar üçün yaradılan imkanlardan istifadə edə bilməzsə, informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun yaşayış fəaliyyət göstərə bilməzsə, qəbul edilən qanunların, həyata keçirilən işlərin səmərəliliyi olmaz. Bu baxımdan, informasiya cəmiyyəti quruculuğunda qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün ən vacib məsələlərdən biri vətəndaşların İKT-dən istifadə bacarıqlarının və informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılmasıdır.

ƏDƏBİYYAT

- [1] «Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya» (2003 - 2012-ci illər)».
- [2] www.e-gov.az
- [3] www.ecdl.org – ECDL fondunun rəsmi veb saytı.
- [4] <http://u3a.niuitmo.ru/>
- [5] www.nia.or.kr
- [6] “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”
- [7] R.M.Əliquliyev, R.Ş.Mahmudova. İnsanların informasiya cəmiyyətinə hazırlığı və onlarda informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılmasının bəzi aspektləri. //ADPU, “Təhsildə İKT”, 2010, №2, c.10-27.
- [8] R.Mahmudova. İnformasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin formalaşdırılması problemləri, “İnformasiya təhlükəsizliyi problemləri üzrə I Respublika elmi-praktiki konfransı, Bakı, 17-18 may, 2013.